

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Innhold:

- *Lederens spalte.*

- *Sankt Sviithun,*

av Geir Hetland.

- *Knud Iversen Sør-Sunde,*

av Gunnar A. Skadberg.

- *Eg e' fra Stavanger, gjør de' någe! ?*

av Bjørn Aarre

- *Historien bak karakterboken
i Rosenkrantzgaten.*

av Gunnar A. Skadberg.

Notiser

- *Kvekerne har 175 års jubileum.*

- *Norgescup i historie.*

- *Lokalhistorisk litteratur.*

- *Fra redaksjonen.*

Kjære medlem!

Et nytt år er godt igang, også med gode forsetter i styret for Byhistorisk Forening. Det første ønsket vårt er at vi skal make å gjøre medlemsbladet mer lesbart. Stoffmengden i dette nummeret er god, og vi har i tillegg gått til det skritt å få medlemsbladet trykket.

Utfordringen vår ligger spesielt i å øke produksjonshastigheten for medlemsbladet slik at vi kan bli mer aktuelle med medlemsinformasjon. Dette håper vi skal bedre seg allerede i neste nummer.

Dette nummeret har blitt til i overgangen mellom to styrer. Et nytt styre er valgt med Bjørn Aarre som ny leder, etter Erling K. Sømme som ikke ønsket å fortsette som leder. Vi takker Erling for innsatsen og ønsker Bjørn lykke til!

igj

Adresser. Erling K. Sømme, Postboks 351, 4001 Stavanger. Bjørn Aarre, Bretlandsgt. 54, 4009 Stavanger. J.C.W. Ivarson, Postboks 703, 4001 Stavanger.

Norgescup i historie på NRK.:

Tirsdag 19. januar begynte norgescupen i historie for "de over 60". Lokalt stiller 8. lag i denne konkurransen som er lagt opp som en cup med kvartfinale, semifinaler og til slutt finale. Byhistorisk Forening stiller med eget lag hvor Unnleiv Bergsgard, Jan C. W. Ivarson og Lars Vaage er hovedaktører., som reserve stiller Sigurd Rygh. Det blir fire typer spørsmål, to fra distriktet og to som går på nasjonale emner.

Dommer i konkurransen er førstekonservator Arvid Lillehammer ved Stavanger Museum. Han er også den som har laget de lokale spørsmålene sammen med programlederen, Elisabeth Hovland.

Programmene sendes hver tirsdag kl. 11.00 i NRK lokalen.

Første sending hvor "våre" er med, er tirsdag 9. februar., da skal de møte Strand veteranforening.

Byhistorisk Forening ønsker Lars, Unnleiv, Sigurd og Jan

LYKKE TIL !

OBS! Siste nytt!

Byhistorisk forening gikk til topps i spørrekonkurransen. I en spennende finale mot Journalist-veteranene tirsdag 2. mars seiret til slutt laget fra Byhistorisk Forening med ett poeng.

Redaksjonen gratulerer!

Erling K. Sømme:

Hvor er byhistorien ?

Hvor er Stavanger bys historie bevart ? Hvor går vi hen for å finne skriftlig dokumentasjon og bilder som forteller om byens utvikling, vekst og innbyggere gjennom tidene. Flere av våre medlemmer er nok interesserte i slike opplysninger. Her er en liten orientering om hvor byens arkiver finnes, og hvor du kan få hjelp til å finne svar på spørsmål du er interessert i.

Vi starter i **Byarkivet, Lars Hertervigsgate 2**. I dette "kommunearkivet" oppbevares i første rekke dokumentasjon og papierer som har tilknytning til offentlig og politisk administrasjon og styring av Stavanger gjennom tidene. Men i arkivet finnes også en rekke privatarkiver og en stor fotosamling.

Også **Statsarkivet, Bergjelandsгатen 30.**, har betydelige mengder med arkivsaker som vedrører Stavanger. Og en stor fotosamling.

Vi skal heller ikke glemme **Stavanger Museum**, som både har en betydelig fotosamling, og arkiver med spesiell tilknytning til viktige sider av byens fortid. Dette gjelder f. eks. skipsfart og kultur / bygningshistorie.

Er du på jakt etter opplysninger, eller spesielle bilder kan det lønne seg å spørre i et eller flere av de arkivene som her er nevnt. Og du får god hjelp av betjeningen !

En annen god kilde til mer viten om Stavangers historie er **avisene**. Byens første regelmessige avis kom ut i 1840 årene, og det "samlede" innhold av byhistorisk viten som lokalpressen har trykket frem til idag er enormt. Byens aviser har i ca. 150 år fulgt og følt "byen på pulsen" dag for dag. Den som har tid og tålmodighet vil her kunne oppdage hendelser og opplysninger som kanskje kan korrigere det en idag "trodde var sant" , og oppdage nye ting om hendelser og mennesker som også i vår tid kan være av stor interesse.

Byens lokale aviser gjennom tidene representerer en byhistorisk "skattkiste" som ennå på langt nær er ferdig utforsket.

Både i Byarkivet, Statsarkivet og Biblioteket i Stavanger finnes delvis komplette årganger med aviser, delvis på mikrofilm.

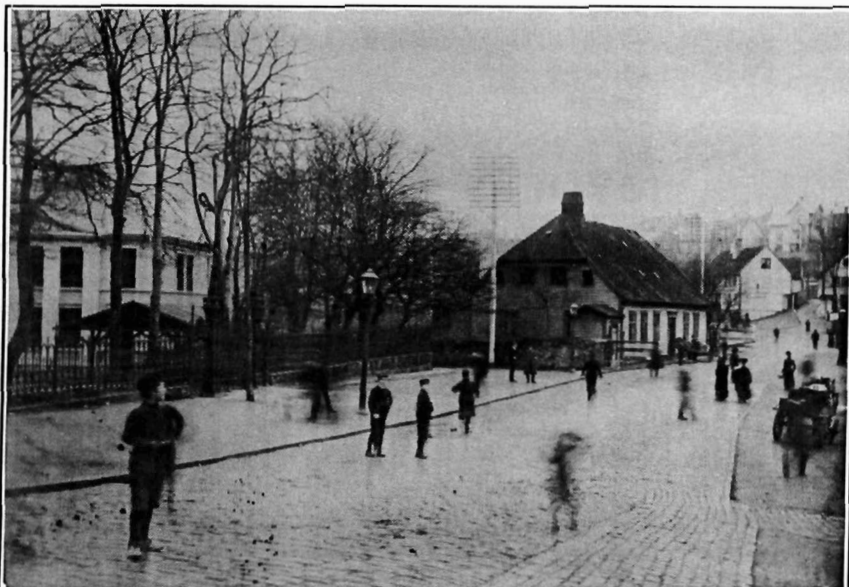

FOTO: FRA THOMAS GJESTELANDS SAMLING, STATSARKIVET I STAVANGER.

Kiellandfamilien sitt gamle hus ved Breiavatnet. Her ble både Kitty og Alexander født, og dikteren bodde i huset i over 30 år av sitt liv.

Til sist et lite eksempel på avisens rolle som "sannhetsvitne" i byhistorisk sammenheng.

Jeg var interessert i å vite mer om **skjebnen til Kiellandfamiliens gamle hus ved Breiavatnet**. Hvor bl.a. både Alexander og Kitty Kielland var født og oppvokst, og hvor dikteren senere bodde i sin borgermestertid. På skiltet som er satt opp i Kiellandhagen fortelles det at huset ble revet ned i 1909.

Sammen med Egil Henriksen på Byarkivet bladde jeg i de gamle avisene fra den tid, og vi fant tilsist en notis. Og den notisen fortalte at bygningen den 20. oktober 1906 (!) var solgt på auksjon til Peder Aarrestad, for bortflytting til eiendommen "Fredheim" på Eiganes. Huset skulle fjernes fra sitt gamle sted ved Breiavatnet i løpet av november-desember samme år.

Alexander Lange Kiellands hus ved Breiavatnet ble altså fjernet 3 år tidligere enn en hittil har visst, og bygningen ble ikke ødelagt som "alle" hittil har trodd, men gjenoppført på en ny tomt i byen. Der sto det i over 70 år!

Men det er en annen historie.

Erling K. Sømme.

Geir Hetland:

Sankt Svithun - Stavangers skytshelgen

Hva har : Skjelettbein, skrin, sakralt sted, seilas, Syftesok, skip, streter, skoler, selskap, sardiner, sykkel, salt, sukker, saft og strøm til felles ?

Bortsatt fra at alle starter med bokstaven s ?

Svaret ligger i Winchester Cathedral, Hampshire i Sør - England.

Svithun ble født i år 800 i Winchester. England var på det tidspunktet knyttet til kongehuset i Wessex - hovedstaden Winchester. Den gangen var denne byen større og viktigere enn London. Men urolige tider fulgte. Ville vikinger i vesterveg gjorde strandhogg og truet det rike England. De innfødte fryktet disse norrøne folk som ofte gikk berserk i fremmede riker. I 852 ble Svithun den 19. biskopen av Winchester. Som person var nok Svithun en mild og god mann, men likevel bestemt, målrettet og klok. En biskop er en sjefshyrde for Kirken. En av beskrivelsene av en biskop er det latinske 'Pontifex' som betyr brobygger. Og Svithun var dette i dobbel forstand. Han bygget bokstavelig bro over Itchen elven i Winchester.

Svithun hadde praktiske evner. Legenden forteller at han en gang møtte en fattig kvinne som var på hjemvei. Hun bar egg i en kurv. Plutselig glapp hun taket, mistet kurven, og eggedosis og skall fløt. Svithun gjorde alle eggene hele igjen. Den uheldige kvinnen ble sikkert glad og forundret over dette lille underet.

I 10 år virket Svithun som biskop i Winchester. Han styrte kirken godt. Folk ga gods og penger til kirken. På den måten ble Kirken velstående. Svithun døde 2. juli 862. Han ønsket en enkel grav utfor vestdøren til katedralen. Han var nok en smule ydmyk også.

(Stavanger ga i 1971 Winchester Cathedral en minnestein med den enkle inskripsjonen 'Swithun'. Minnesteinen markerer Svithuns opprinnelige grav.)

109 år senere, den 15. juli 971 ble Svithuns jordiske levninger flyttet inn i katedralen. Relikviene av ham fikk da en sentral plass. Intense bønner fra pilgrimer, mirakler og visjoner syntes å følge i tidene etter dette. Svithun ble helgen for hverdagens folk, men aldri på grunn av paveelig dekret fra Roma. Svithun er en svært engelsk helgen. Stavanger danner den eneste forkomst utenlands.

Stavanger på siste halvdel av 800- tallet, var preget av gryende vikingtid. Åsatroen satte rammene for livet og formet forestillingene om det som hadde vært, var og det som skulle komme. De få menneskene som da bodde her, hadde nok ikke hørt om Hvitekrist eller Svithun.

Det skulle gå omtrent 154 år til før Stavangerfolk for første gang fikk høre om Svithun. Men i løpet av denne tiden hadde Norge hatt trosskifte og Kirken var i ferd med å etablere seg. Hvordan de mottok legendene om Svithun er vanskelig å vite. Men middelalderen ga grobunn for mangt og mye.

Reinald var en benediktinermunk fra Winchester. I 1125 krysset han Nordsjøen for å starte arbeidet med å reise en katedral i Stavanger. Reinald medbrakte muligvis et relikvie - litt av arbeidet til Svithun fra Winchester katedralen. Den nye katedralen i Stavanger ble innviet til den treenige Gud og hellige Svithun. Helgenskrinet fikk en sentral plass i katedralen. Reinald arbeidet hardt og nidkjært. Men, etter hva Snorre forteller, i Magnus den blindes saga, var Reinald glad i penger.

Som et resultat av de rivaliserende kongene, blir Magnus lemlestet og blindet av Haralds menn. Harald Gille får makten alene. I den sammenhengen blir biskop Reinald kalt til Bergen for å svare for seg foran Harald Gille. Kongen pålegger Reinald å betale kronen 15 merker gull (6 kilo !). Men Reinald nekter dette og vil heller dø enn å betale slike skatter til Harald Gille. Kongen tar straks biskop Reinald på ordet og lot Reinald bli hengt i Bergen i 1135. Før Reinald gikk til galgen berettes det at han skal ha tatt av seg skinnstøvelen sin, ristet den og ut trillet en gullring. Reinald virket i Stavanger i 10 år. Som biskop var han taktisk. Han lot Sigurd Jorsalfarer giftes med Cecilia selv om kongen formelt var gift med Malmfrid. For denne illegale handling mottok Reinald gods og rikdom som kom godt med under katedralbyggingen. Det er en skjebne for Stavangers første biskop å bli utsatt for et drap. Reinald brakte Svithun - fenomenet til byen vår.

En diplomtekst skrevet 2. juli 1517 har følgende ordlyd :

- ” Wii Hoscoldh med gwds miskwndh biscope i Stawanger: helsom allom gwdz wenom werindis oc wederkommendhe som thetta breff see eller høre

- kærlike med gwdi oc sancte Switthwn.
- Thet see eder kunnech ath arr effther gwdz byrdh md xvij widh sancte Swytwns tidh wore myt i nordre saker-stydh i wore domkirke hia wæringhe erlighem mandh her Clawes Jenson waarn erchiediekne her Peder Hansson officialis her Orm Iffwarsson oc her Jørgen wore elskelige canicker.
- Spwrdhe wii tha effther oc granlighe ransagade sancte Swytwns skrin oc all anner helgedome kar paasar oc pwnghar som helghe manne beyn i wore. Ffwnnom wii tha tesse effthersciffne helge dome wnder teris bescreffne oc widerhengendes naffn widh hwerth.
- fførsth aff sancte Swytwns armlegh.... ''.

Relikvielisten er lang og utrolig. Men at et beinstykke av Svithuns arm var sannsynlig ekte nok. 20 år etter denne relikvieopptellingen kom den lutherske reformasjonen. En mann utmerket seg som eksponent for en grundig billedstormer, Tord Rod. Klok av skade kan man i ettertid si at Tord Rod bar sitt navn med rette. Enda mer rot og ødeleggelse, utarming for Stavanger katedralen og Svithuns armbein forsvant sammen med andre relikvier. Og troen ble gradvis luthersk og helgenerer hadde ingen framtreddende plass i den troen.

Til tross for reformasjonen både i England og i Danmark - Norge, levde Svithun likevel videre i folketroen.

- '' Sankt Svithuns dag om du sender tegn
- For førti dager det vil forbli regn
- Sankt Svithuns dag om du skinner med godvær
- For førti dager det ikke vil regne mer ''

Engelsk ordtak

- '' Når det regner på Sankt Svithuns dag
- Er det Sankt Svithun som dørper eplene ''

Engelsk ordtak

- '' Syftesok setter skyen i lag
- Det varer ved like til Olsokdag ''
- Regner det på Syftesok
- Regner det i 14 dager til ''

St. Svithun skole. Denne skolen hadde byens første innendørs svømmebasseng. Den ble offisielt overlevert Stavanger Kommune Syftesok 2. juli 1920.

Disse to sistnevnte norske værmerkene synes av og til å stemme så forbløffende. Været i fjorårets fellesferie er et godt eksempel på det.

Alt dette regnet tolket man i middelalderens England som Svithuns sørgetårer fordi hans jordiske levninger ble flyttet fra det gravstedet hvor helgenen selv hadde ønsket å hvile i fred.

Primstavens merkedag for Syftesok - Svithuns vaka - den 2. juli er en bispestav. Om året ennå i dag har forskjellige merkedager blir Syftesok den mest Stavangerske dagen i kalenderen. Den 2. juli blir ikke markert i særlig grad hva Svithun eller Syftesok gjelder. Men den katolske kirke har 15. juli som helgendag for Hellige Svithun.

I " Messebok for den katolske kirke i Norge " er det bønner som omhandler Svithun.

Tidligere brant folk bål på Syftesok, på lik linje med vår tids Sankt Hans bål. I folketroen blir det fortalt om en skikk som ble praktisert. Kvelden før Syftesok skulle man sette en orekvist og en einerkvist i kors på åkeren og si :

" Nu vil jeg syfte (rense) Sorken (utøvet) af Aageren, og sette igjen Or og Brisk (einer), den skal voxe baade stor og frisk. "

I 1770 avskaffet kongeriket Danmark - Norge mange helligdager og Syftesok ble på grunn av denne helligdagsreduksjonen ikke så viktig å feire mer.

Selve Svithun navnet fikk en renessanse i Stavanger i slutten på 1800 - tallet og inn i vårt århundre. I 1881 fikk rederiet Holdt & Isachsen et dampskip med navnet " Svithun ". Skipet seilte i vinfart, og det seilte godt. Vinfarten var lukrativ. Utenfor kysten av Portugal forliste " Svithun " i 1903 og - vinble til vann.

Sigval Bergesen stiftet Svithun linjen A.S. i oktober 1910. Linjefarten gikk primært på England (Svithuns land). Men ingen av linjeskipene bar navnet Svithun i Svithunlinjen.

Hermetikkfirmaet Chr. Bjelland & Co A/S har hatt flere skip med navnet Svithun i sin virksomhet. Og Svithun Sardinfabrikk har også produsert noen sardiner gjennom årenes løp.

Det Stavangerske Dampskibsselskab har hatt to hurtigruteskip med navnet "Sanct Svithun". Det første var bygget i 1927 i Danzig og seilte til torsdag 30. september 1943. Da var det krig. Seks allierte fly bombet sørgående "Sanct Svithun" ved Stadtlandet. Hurtigruten kom i brann, grunnstøtte, 60

omkom, derav 47 norske. I Ervik er det reist St. Svithun minnekapell.

Fra verftet Cantieri Navali Riuniti i Ancona i Italia gled " Sanct Svithun " av stabelen 18. mai 1950. Også dette et flott og avholdt hurtigruteskip langs Norges kyst - riksvei nummer 1. " Sanct Svithun " var nordgående fra Trondheim søndag 21. oktober 1962 med beregnet ankomst Rørvik klokken 21.30. " Sanct Svithun " ankom aldri mer Rørvik. 12 nautiske mil ute av kurs, grunnstøtte og sank hurtigruteskipet sørvest av Nordøyan fyr. 41 mennesker omkom i dette katastrofale forliset. (En bok har nylig utkommet : " Mayday fra " St. Svithun " skrevet av Tormod Aune, Forlaget Speilet i Hojemgruppen.)

Fra 1917 har St. Svithun Skole vært en av byens sentrale og store skoler. St. Svithun Gymnas (nå St. Svithun Videregående Skole) er også et lærdomssete for unge mennesker underveis. Men før man skikkelig begynner i skolen har man kanskje blitt trillet i en Svithun barnevogn. Maskinhuset produserte barnevogner med dette merket. Der trillet hjulene videre og en Svithun sykkel har kanskje flere ennå. Gater som ikke er lenger var Sankt Svithunsgate og Sankt Svithuns Plass. Dessverre eksisterer ikke disse gatenavn mer. Stavanger kunne hatt en gate oppkalt etter sin skytshelgen.

Mange bedrifter og foretak har båret Svithun navnet. Bare for å k nevne noen har det vært kolonial- og manufaktur-forretninger, brød- og brus-fabrikker som en gang har vært i sving med navnet Svithun knyttet til bedriften. Flere foreninger og en håndfull bedrifter er i dag i virksomhet og bruker Svithun navnet.

Biskop Fallize vigslet St. Svithuns kirke den 13. mars 1898. Den katolske kirke kom tilbake til Stavanger vel 360 år etter at biskop Hoskold måtte gi opp mot den lutherske reformasjonen. Sankt Svithun er egentlig en katolsk helgen, av engelsk opprinnelse. Men Stavanger har en flik av denne mannen som var samtidig med Harald Hårfagre. Den utstrakte navnebruken viser oss nettopp litt av denne fliken. Som allsidighet, bredde og et mangfold av folkelighet for alle Siddis - sjelene.

Geir Hetland.

Gunnar A. Skadberg:

KNUD IVERSEN SØR- SUNDE.

Noe av det morsomste jeg gjør i tilknytning til min lokalhistoriske hobby, er å forsøke å gjenskape livsskjebner bak navn jeg støter på i ulike sammenhenger. Siden jeg i dag bor på Sunde, spiler jeg alltid opp øynene når jeg treffer på dette navnet i historiske kilder-og har jeg god tid, slår jeg opp i Sigurd Refheims "Gard og ætt i Madla" for å forsøke å spore opp mine fordums naboer.

Som her om dagen da navnet Knud Iversen Sunde dukket opp på Stra'en i forbindelse med en annen opplysning jeg lette etter. Sigurd Refheims bok kunne fortelle meg at han var leilendingssønn, født og oppvokst omtrent der hvor jeg går på Sundebrotet postkontor i dag. Knuds far, Ivar Knudsen Sør-Sunde, hadde livnært seg som bonde på klostergodset som Utstein kloster forvaltet på Sunde.

Da Knud kom i tenårene, drog han til sjøs. Han havnet i Holland som mange andre stavangerungdommer på denne tiden. Der fikk han arbeid i datidens største handelsflåte. Etter 6 år hadde han fått nok av sjølivet. Han slo seg ned som handelsmann i Stavanger og skaffet seg hus i nordenden av Stra'en. Borgerskap med tillatelse til å drive handel, fikk han i 1706. Knud drev bl.a. med salg av øl fra sin lille krambod.

I 1706 ble Knud gift med Catharina Tornsdatter Karbe (1663-1748) - datter av glassmester Torn Hansen Karbe og Anne Hansdatter Gammel. Leilendingssønnen fra Sunde tok avgjort et steg oppover i sosial status gjennom sitt giftermål.

Snart ble han valgt inn i Bytinget, og etter hvert mottok han flere offentlige verv av byens myndigheter. Bl.a. ble han utnevnt som takseringsmann, og i 1711 ble han bedt om å drive inn den kopp- og kvegskatten som byens borgere ble pålagt å betale dette året. Knud ble også betrodd oppgaven med å vurdere krigstyrets ligning av alle skattene byborgerne måtte betale. Han ble valgt som utsending fra Stavanger til landets myndigheter i København med bønn om at reglene som påla bøndene i Stavanger Amt å selge sine varer i Stavanger by, måtte innskjerpes, ellers ville byens borgerskap gå sin undergang i møte, hevdet Knud. (Mange bønder fra amtet foretrakk å reise til Bergen eller Kristiansand med overskuddsvarene sine, for der oppnådde de ofte bedre priser enn i Stavanger.)

I 1713 fikk Knud i oppdrag å gå rundt i Stavanger med en kollektbøsse for å samle inn penger "for de Altonaiske Indbyggere". Søker vi bakgrunnen for denne innsamlingen, havner vi midt oppi den store nordiske krigen som varte fra 1700 til 1721. Etter ordre fra svenskekongen, Karl XII, hadde general Magnus Stenbock krysset Østersjøen med sin skånske hær med kurs for Polen der han skulle komme sin konge til unnsetning. Kong Karl XII ville på nytt ta opp krigen mot Peter den Store og Russland. Karl XII var lovet støtte fra tyrkerne, men da Stenbock endelig gikk i land i Pommern høsten 1712, hadde tyrkerne allerede sluttet fred med russerne. Samtidig ble de svenske forrådsskipene som fraktet mat og utstyr til Stenbocks hær, angrepet og tilintetgjort av en dansk-norsk flåte ved øya Rugen.

Da Stenbock hadde mottatt disse deprimerende meldingene, trakk han seg vestover med sin hær. Som følge av all elendigheten som fulgte i fotsporene av krigen, var det brutt ut pest over store deler av Nord-Europa. Folk skjønnte at pesten spredte seg gjennom smitte. Det gjaldt derfor å holde seg klar kontakt med fremmede. Innbyggerne i Hamburg var framsynte nok til å stenge byportene før Stenbock nådde byen med sine hevnlystne soldater. Den dansk-norske kongens grense gikk på denne tiden like sør for Hamburg, så Stenbock befant seg nå på dansk-norsk område.

Altona er i dag en del av Hamburg. På 1700-tallet var den en av nabobyene- uten byport og uten forsvar av betydning. Her stod Stenbock temmelig fritt til å hevne seg på Frederik IV hvis flåte hadde klart å ødelegge Stenbocks transportsskip. Stenbocks soldater satte ett og ett hus i brann fra øst mot vest. Ødeleggelsen var så total at det i dag ikke fins andre minner i Altona fra tiden før 1713 enn veitraseene!

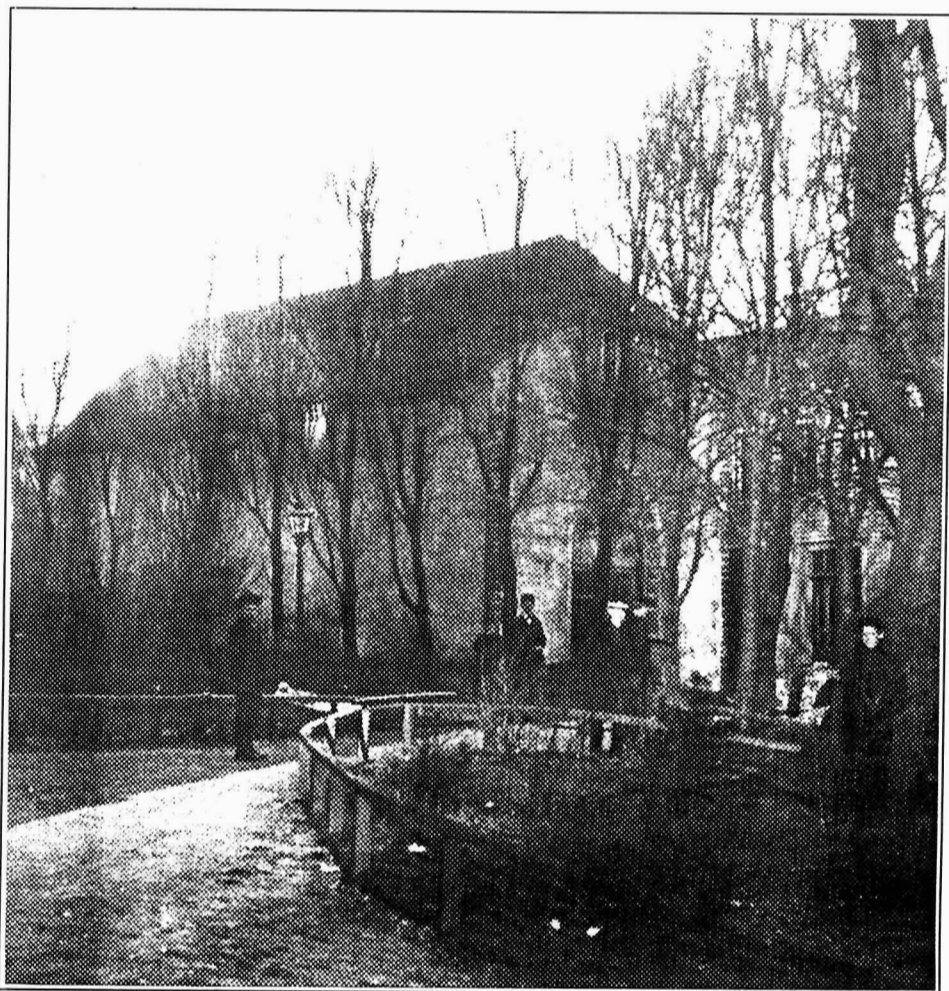
Etter denne grundige hevnen, ble Stenbock og hans menn møtt av en dansk-norsk hær ved Gadebusch. På tross av seier måtte Stenbock trekke sin hær vestover og søke tilflukt i den holsteinske festningen Tønning der han og hans soldater ble beleiret av den dansk-norske hæren. Uten utsikter til forsterkninger og matforsyninger, så Stenbock seg nødt til å kapitulere i mai 1713.

Allerede 16. mars 1713 utnevnte Frederik IV Detlef Christian von Reventlow (1671-1732) til altonsk overpresident for at han skulle bistå byggmester Claus Stallknecht med gjenoppbyggingen av Altona. Pengeinnsamlingen i Stavanger i 1713 skulle altså gå til gjenreisningen av denne byen. I 1716 møter vi Knud som ildsbesikter og til stede ved bytingsmøtet som drøftet hva som kunne gjøres etter at en brann 28. mai dette året hadde lagt det meste av Østervåg i aske.

I 1719 ble han endelig utnevnt til lagrettesmann med oppgave å bistå lagmannen under rettsaker på Rådstuen i den gamle Mariakirken nord for Domkirken.

Knud døde i 1732 - 57 år gammel. 260 år senere bidrog han til at jeg lærte en god del om hjembyen min og landet som til nå har vært ukjent for meg.

Gunnar A. Skadberg.

Mariakirken lå like øst for Domkirken. Den ble bygget på 1200 tallet og revet 1883.

Bjørn Aarre:

” Eg e’ fra Stavanger, gjør
de’ någe !? ”

Dette er et kjent og forslitt uttrykk som forteller om Stavanger-folks heller usikre oppfatning av seg selv. Men er vi nå så usikre på oss selv som dette uttrykket egentlig gir uttrykk for ? Selvfølgelig er svaret nei. Men hvor uttrykket kommer fra og hvem som er opphavet til det vet jeg ikke.

Vi har mye å være stolt av, en stolthet som det riktignok ikke har vært særlig fokusert på. Hele Norges og store deler av utlandets befolkning vet at vår by er Norges “oljehovedstad”, et begrep som ble overtatt fra en annen epoke av vår bys næringsliv, nemlig sardinindustrien med Chr. Bjelland & Co A/S i spissen.

Dette var også en slags oljeindustri, men dengang med sardiner i “olje”. Deler av denne industrien blomstrer fortsatt, men aktiviteten øker mer i form av museumsvirksomhet enn i reel industriskaping.

Det eneste vi står igjen med, er presentasjonsflagg, som viser en sardinnøkkel.

Alle byer har hatt sin storhetstid som viser fremgang på grunnlag av forskjellige verdier. Vi har hatt hummerhandel, kjøpmannshandel, sild, shipping, sardiner og nå “olje”.

Men skal vi la en industri som i tid danner en liten del av vår bys historie, være fanebærer ? Svarene på dette spørsmål er selvfølgelig mange, og selvfølgelig kan hver tid ha sin egen symbolske form for markedsføring. Våre barn kommer vel til å ønske seg en “oljedorp” som symbol.

Etter en del ferieopphold i Danmark ser jeg tydelig at markedsførerne av vår by har altfor mye å lære.

I fjor sommer ble jeg kjent med noen dansker som viste stor interesse for kunstmaleren Peder S. Krøyer.

Ved samme anledning presiserte jeg at Krøyer var norsk og at han var født i min hjemby Stavanger. Danskene ville ikke akseptere min forklaring lenger enn at han var født i Norge, men norsk var han ikke, han

var like dansk som Peter W. Tordenskiold og Ludvig Holberg !!! ???

Mine følelser i nevnte anledning var en kaotisk blanding av stolthet og skam.

Stolthet fordi at de aksepterte at Krøyer var født i Stavanger, og skam fordi Stavanger ikke har maktet å markedsføre hans forhold til Stavanger og Norge på en skikkelig måte.

Om dette skyldes uvitenhet eller udugelighet vet jeg ikke, men en ting er iallefall sikkert, hvis ikke våre "fagfolk" innen markedsføringen av vår by snarest tar seg sammen, så vil Stavanger bli byen som alle reiser forbi.

Jeg er ikke i tvil om at den enkelte leder av de forskjellige turistorganer o.s.v. er kvalifisert innen administrasjon, men jeg føler at svært mange ikke innehar de nødvendige kunnskapene om den byen de skal markedsføre.

Dette bør iallefall være et absolutt minstekrav, og hvis ikke slike kvalifikasjoner foreligger, så er det mulig å innhentenødvendig informasjon hos de enkelte interesseorganene i Stavanger.

Uten tvil foreligger det en rekke publikasjoner som viser hva som er verd å se i Stavanger, men disse publikasjonene kommer turistene i hende når de først er kommet hit.

Slike publikasjoner bør helst foreligge i andre byer og andre land, slik at potensielle turister ønsker å besøke byen vår.

Vet forresten våre markedsførere at vi snart har et Sigbjørn Obstfelder-jubileum, og i så fall hvordan har man så tenkt å markere dette?

I rettferdighetens navn vil jeg påpeke at det finnes institusjoner som har maktet rollen som kulturbærere i den forstand at de har klart å levendegjøre vår kulturarv, samtidig som de har markedsført seg utad i landet.

I den anledning vil jeg uten å nøle fremheve Hermetikkmuseet og dets leder, John Gunnar Johnsen. Nevnte har på alle mulige måter sett og prøvet vinklinger som kunne skape en levende interesse for dette museet. Og han har i de grader markert at museer kan levendegjøre historien.

Ellers finnes det en rekke personer som i kraft av sin interesse for Stavanger har vist samme glød. Uten at noen føler seg tilsidesatt, må

*Den unge Alexander Kielland og hans forlovede Beate Ramsland.
Bildet er tatt ca. 1867.*

jeg få lov til å trekke fram Einar Heden, Richard Johnsen, Jan Hendrich Løxow og Hasiv (Halvor Sivertsen)., som på hver sin måte i vår tid har bidratt til byhistorisk forståelse.

Markedsføringen av Chr. Bjelland har vært unødvendig i og med at han via sine foretak har klart å markedsføre seg selv og sitt firma.

Hva med vårt kanskje største bysbarn, Alexander Lange Kielland? Han er riktignok markedsført via sine bøker. Men alt vi kan vise til er en statue på torvet. Hjemmet hans er jo borte. Han er henvist til steder som han nesten ikke har vært. Jeg tenker da på Ledaal (vel, han var jo der en del som barn) og Stavanger Museum, hvor han ikke har vært i det hele tatt.

Ser vi bort fra de to nevnte personene, så har vi et meget godt utvalg av personer som er landskjent. Spørsmålet er om vi vil bruke dem i vår markedsføring eller ei. I tillegg har vi hendelser i vår bys historie som er vel verd å nevne for potensielle turister.

La oss sammen skape en levende by med basis i vår kulturarv, for oss selv og for våre turister, og la oss heller med stolthet si:

” Eg e’ fra Stavanger , e’ du ? ”.

Bjørn Aarre

(for egen hånd)

*Thomas Clifton Øye sammen med
sin norsk-amerikanske kone.*

Gunnar Skadberg:

Historien bak Karakterboken i Rosenkrantzgaten.

Under en oppussing i Rosenkrantzgaten 48 i Stavanger høsten 1992, kom det for dagen en "Skudsmaalsbog" som lå gjemt bak det gamle tapetet på loftet - like under mønet. Skussmålsboken som inneholdt både fine skussmål og tallkarakterer, hadde tilhørt Tomas Kleiftan som hadde begynt på Solvang skole 7. april 1904. Lærerne E. Halvorsen og E. C. Joa hadde variert sine skussmål med uttrykk som "flink og snill gutt", "det går riktig fint med Tomas" og "særdeles tilfreds". Og foresatte, Thea Watland, hadde kvittert med "Meget glad for Tomas' karakterer" da 7-åringen kom hjem med sin "Skudsmaalsbog" i april 1905.

Da min kollega, Åse Nyman, viste meg dette klenodiet av en bok i et storfiminutt, ble jeg såpass nysjerrig på å finne eierens identitet at jeg foretok noen undersøkelser i håp om å få svar på noen av mine spørsmål, men utbyttet var heller magert. Statistisk Sentralbyrå svarte at etternavnet Kleiftan var ukjent i Norge etter 1960, Eiganes skole, som er en fortsettelse av Solvang skole, hadde levert sine gamle skoleprotokoller til Byarkivet, og på Statsarkivet i Stavanger fantes det ingen Kleiftan i folketellingen fra 1900.

Ved Byarkivet kunne imidlertid Egil Henriksen opplyse at Tomas Kleiftan var født 31. juli 1897 og at han hadde bodd sammen med sin fostermor, Thea Watland, i Ny Olavskleiv 16 (der Folketeateret ligger nå) da han begynte på skolen i 1904. Skoleprotokollen kunne også opplyse om at Thea Watland hadde tatt fostersønnen med seg til Sjernarøy 10. februar 1906 - da Tomas gikk i andre klasse. Dette tydet på forbindelser til denne ryfylkeøyen, men til hvilken gård ? En telefon til min kones slektning, lektor Artur Norheim på Nedre Vaulen, var nok til å få plassert Thea på riktig sted i Sjernarøy. Lektoren husket henne fra sin egen ættegård, Norheim !

Dermed var jeg i stand til å gi mine to hovedpersoner mer kjøtt og blod. Thea stod innført i kirkeboken som Ellen Dorthea Johannesdatter, født i Sjernarøy 13. juli 1850 som datter av bonde og mangeårig klokker i Sjernarøy, Johannes Rasmussen Tjul og Marta Kristine Olsdatter Bierby Norheim.

Gjennom moren ættet Thea bl.a. fra Stavangers biskop fra 1627 til 1654, Tomas Cortson Wegner. Mye tyder på at det var dette opphavet som i sin tur ga fornævnet til min hovedperson, Tomas Kleiftan. For Tomas viste seg nemlig å være søstersønn av Thea.

Tomas' mor og Theas søster het Mette Kristine Johannesdatter Norheim. Hun var blitt gift med Nils Pedersen Øye fra Randøy i Hjelmeland i 1880, og ekteparet fikk etter hvert ti barn-fem født i USA dit de utvandret noen år etter at de hadde giftet seg. Nummer åtte i barneflokket ble kalt Tomas Clifton da han ble båret til dåpen i Israels lutherske menighet i tettstedet Sanborn i Sør-Dakota 17. oktober 1897. Han er identisk med TomasKleiftan fra Solvang skole, født 31. juli 1897, Tomas' foreldre må ha reist hjem igjen til Norge omkring 1898. De slo seg da ned på Nedstrand for en tid. I 1899 ble sønnen Sverre Racin båret til dåpen i Sjernarøy-kirken, og i 1903 kom sistemann i søskenflokket, Johanna Serine Olava (Lava) - også hun døpt i Sjernarøy.

Thea hadde også en bror som het Søren Christian Wegner. Han drev et gårdsbruk på Norheim, men da han druknet i forbindelse med en båttur til Stavanger sommeren 1902, ba enken Tomas' far (svogeren) om å bestyre gårdsbruket for seg. Dermed flyttet Tomas til Norheim med sin familie. Sørens enke hadde ansvar for flere barn, og det samme hadde Tomas' foreldre, så nå ble det smalhans for store og små, og mange munner som skulle mettes av utkommet fra bruksnummer 1 på Norheim.

Dette var bakgrunnen for at Thea tilbød seg å fostre et av barna for søsteren. Thomas Clifton ble den utvalgte. Han ble sendt til Ny Olavskleiv i Stavanger, og tanten fornorsket hans mellomnavn til et nytt etternavn: Kleiftan.

Thea hadde bodd i Stavanger i mange år. Hun ble gift i byen i 1880 med maleren Daniel Tobias Andersson. Da han døde, ble hun gift om igjen med enkemann og rentenist Jonas Jonson Vatland fra Ombo som hadde vendt tilbake til fedrelandet etter flere år i Amerika.

Thea forble barnløs, og da hun ble enke for annen gang og satt tålig godt i det økonomisk, tilbød hun seg å fostre nevøen fra Sjernarøy.

I 1908 klarte ikke Søren Christians enke lenger å sitte med bruksnummer 1 på Norheim. Hun solgte gården som Tomas' foreldre bestyrte til Tomas' fostermor, Thea Watland!

Det går ikke fram av noen kilder hvordan Tomas' foreldre, Nils og Mette Kristine, nå fant livberging, men ifølge deres barnebarn forble de på Norheim til de døde i henholdsvis 1931 (Mette Kristine) og 1926 (Nils).

Tomas fortsatte å bo hos tante Thea som ikke hadde tenkt å drive den gården hun hadde kjøpt på Sjernarøy, for den solgte hun straks videre til Saudabuen Øystein Johannesson Handeland, men hun beholdt parsellen Meteigen som hun, fra nå av, kalte Bjørkheim.

Ifølge skoleprotokollen for Solvang skole, fortsatte Tomas som elev ved denne skolen fram til han avsluttet femte klasse i desember 1910. De fleste barna avsluttet sineskolegang etter fem år i Folkeskolen. Bare barn av bedrestilte fortsatte vanligvis på Middelskolen.

Thea hadde fått opplæring som meierist i Stavanger. Nå tok hun Tomas med seg til Sjernarøy der hun drev meieri i huset sitt på Bjørkheim i noen år - med god hjelp av nevøen. Hun hadde også satt seg opp et hus i Ramsvik som fremdeles kalles "Thea-huset" (og "Jelsahuset").

I 1911 planla Thea en ny framtid for seg selv og Tomas i Stavanger. Da investerte hun penger i en eiendom på Våland somhun fikk kjøpe av Stavanger Skipperforening for 5.700 kroner.

Der lot hun oppføre et toetasjes bolighus med adresse Rosenkrantzgate 48. Da huset sto ferdig i 1914, flyttet hun til byen igjen med Tomas for at gutten skulle få en skikkelig utdanning. Som sine brødre, ville han bli snekker, og han fikk sin læretid hos snekkermester Kvam.

Sannsynligvis bodde Thea i husets andre etasje. Første etasje ble leid ut mens Tomas fikk værelse på kvisten der fjortenåringen gjemte sin karakterbok under tapetet.

Slektinger av Thea kan fortelle at hun hadde en solid korpus - noe som trolig bidro til at hun ble rammet av hjerneslag i 1916. Brått ble den driftige damen pleiepasient. Hun fikk installert seg i huset på Bjørkheim og betalte en sykepleier som pleiet henne så lenge det fantes penger å lønne henne med.

Sommeren 1917 ble huset i Rosenkrantzgaten 48 solgt til G. Melhus som arbeidet som sjåfør i firmaet "Norem Baade". Salgssummen var 11.800 kroner. Det var neppe noen tilfeldighet at kjøperen var en ansatt hos Norem Baade, for det var Theas bror, Johan Conrad von der Lippe Norheim som hadde etablert dette firmaet i 1843 sammen med sin kompanjong, Baade. Trolig var det også kjøpmann Norem (far til fylkesmann John Norem som altså var fetter til Tomas) som tok seg av salget av huset for sin lamme søster.

Sine siste leveår ble Thea pleiet av Tomas' to yngste søsken, Sverre og Olava, mot at disse skulle få overta Bjørkheim-eiendommen etter Thea død. Thea måtte ha pleie døgnet rundt før hun døde 8. mars 1920. Hun ble

gravlagt på Sjernarøy. I dag sitter Sverres fem barn med Bjørkheim-eiendommen.

Da fostermoren ble syk og døde, grog Tomas etter sin to år eldre bror, Nils, til sitt fødeland, Amerikas Forente Stater. Flere av hans søsken hadde forøvrig gjort amerikanere av seg på denne tiden. Nils skaffet trolig Tomas jobb i det byggefirmaet der han selv var ansatt i Sioux Falls i Sør Dakota og dit han hadde utvandret i 1911. De to brødrene la seg opp litt penger slik at de fra tid til annen kunne koste på seg en hjemtur for å besøke familien på Sjernarøy og i Stavanger. Familiemedlemmene i Norge kalte dem for "grevene" når de kom hjem i klær med moderne snitt, men de to "guttene" satt ikke bedre i det økonomisk enn at de ba onkelen om arbeid hos "Norem Baade" mens de var i gamlelandet.

Tomas og Nils slo seg etter hvert ned i byen San Diego i California der de fikk arbeid i samme byggefirma. Under annen verdenskrig ble Tomas gift med en amerikansk dame. Da han mistet både kona og barnet i forbindelse med fødsel året etterpå, fikk Tomas en knekk han aldri kom over. Han møtte riktignok opp på arbeid som vanlig en tid, men han var dypt deprimert. En dag forsvant han plutselig uten å legge igjen noen beskjed til broren. Først etter krigen fikk Nils kontakt med sin yngre bror, Sverre, i Norge, for å undersøke om Tomas hadde klart å komme seg hjem til Norge i løpet av krigen. Det hadde han ikke.

Tomas ble omsider oppsporet på en farm i staten Washington - ikke langt fra byen Seattle. Han var uten nærkontakt med noen, og viste heller ingen interesse for å ta opp igjen noen kontakt med sine slektninger i USA og Norge. Da nevøen Per Øye besøkte USA i 1954, fikk han beskjed om at det hadde liten hensikt å besøke onkelen ved Seattle. Tomas var meget syk, og Per Øye mener at han døde på denne tiden.

Jeg hadde håpet å finne Tomas Kleiftans etterkommere i USA for å fortelle om karakterboken. Det ble jeg altså snytt for, men oppsporingen av solvangsgutten med de mange navn, ble en lærerik og gledesfylt reise som bragte meg i forbindelse med mange hyggelige slektninger av Tomas- gutten som startet sin livsreise med navnet Thomas Clifton - som siden ble til Tomas Kleiftan, Tomas Norheim og Tomas Øye! Var navn det eneste han noen gang ble rik på - tenåringen som glemte igjen sin karakterbok under mønet i Rosenkrantzgten 48.

Gunnar A. Skadberg.

Notiser

Vennenes Samfunn, Kvekerne, 175 år i Norge

Vennenes Samfunn Kvekerne i Norge feirer i år sitt 175 år jubileum. I den anledning har de gitt ut en jubileumskalender, som bør være av interesse for alle som samler vita om vår historie. Kalenderen gir mange og interessante opplysninger om organisasjonens virke i Rogaland såvel som ellers i Norge. Vi skal heller ikke glemme at kvekerhjelporganisasjonene i USA og England i 1947 fikk Nobels fredspris. Kalenderen koster kr. 100,-, og kan bestilles hos.:

Hans Eirik Aarek, tlf. 04-52 96 28 ,eller på postadresse

Hans Eirik Aarek, Dronning Ragnasgt.9,4010 Stavanger.

” Revyens historie i Stavanger ”.

Stavangerbokens Venner har satt i gang et pilotprosjekt under tittelen ” Revyens historie i Stavanger ”. Det innsamlede materialet vil bli utgitt som bok med Elsa Midbøe og Bjørn Aarre som forfattere.

Undertegnede er interessert i å komme i kontakt med personer som har billedmateriel og viten om de forskjellige ”revyteaterene” i Stavanger.

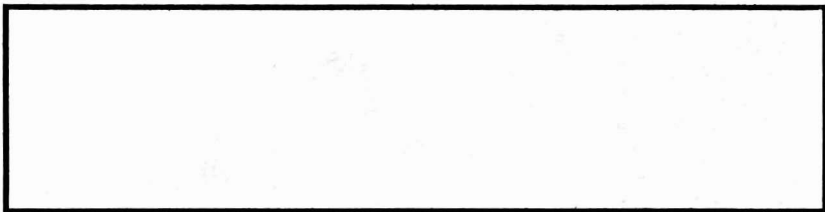
Elsa Midbøe, Bjørn Aarre,

tlf.priv. 04-58 63 47. tlf. priv. 04- 53 04 08.

Lokalhistorisk litteratur:

Fra Rogaland Historie- og Ættesogelag, Bergjelandsgt. 30. har vi fått følgende oversikt over de bøker som er til salgs ved deres kontor:

- Hjelmeland Bygdebok, bind 1,2 og 3.
- Randaberg Bygdebok, bind 1,2,3 og 4. Ved Birger Lindanger.
- Stavanger Amptes Udførlige Beskrivelse 1745. Bendix Christian de Fine.
- Slekten Hiorth med inngiftede ætter, av Petro Hiorth.
- Sukka Ætta, av Rudolf Dreyer.
- Registeret til Høyland Gards- og Ættesoge 1500-1900, av Garman Laland.
- Våre Røtter, av Georg Vaagen.

- Diverse tingbøker.
- Slekten Nyman, av Bjørn Aarre.
- Jordeige og jordleie, av Halvard Bjørkvik.
- Gard og Ætt i Sola, av Sigurd Refheim.
- Soga om Sola og Madla, gitt ut av Sola Kommune, 1980.
- Bendix Christian de Fine, Stavanger Amptes, av Per Thorsen.
- Diplomatarium Norvegium, Bind XXII.
- Rogaland Historie- og Ættesogelags årbøker:

Lagnaden, 1946, 1947. Ætt og Heim: 1948, 1949, 1950 (tillegshet), 1951, 1953, 1954, 1957, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1966, 1967, 1972, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989, 1990 og 1991.

Fra redaksjonen:

Kjære medlem !

Vi har kommet til enighet med et trykkeri som kan trykke medlemsbladet til en akseptabel pris, og forsøker derved å heve nivået i medlemsbladet., først og fremst med å gi ut et medlemsblad som har et mer profesjonelt snitt enn tidligere.

Vi takker de av dere som har levert bidrag til "Stavangeren", og håper andre følge etter.

Som tidligere nevnt, så håper vi at noen av dere, kan tenke seg å være med i redaksjonen. Vi har stort behov for en som kan være behjelpelig med lay-out og PC. For at vi skal kunne gi våre medlemmer det best mulige tilbudet ønskes også at vedkommende har kritisk sans og kreative ideer. Vi kan tilby de interesserte et "hardt" arbeid uten fem øre i lønn.

Bjørn Aarre (red.)